

І. О. Старенький, Є. Ю. Левінзон

РОЗВІДКИ НА СЕРЕДНЬОМУ ДНІСТРІ 2009—2019 рр.

У статті йдеться про хід розвідкових досліджень, проведених на багатошарових археологічних пам'ятках Середньої Наддністрянщини в межах Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., а саме: Кам'янець-Подільський ур. Татариски поблизу с. Смотрич, Малинівці та Малинівці ур. Попівський яр, Бабшин, Брага. Описано історію вивчення цих пам'яток, проаналізовано здобуті матеріали, звернено увагу на проблеми і перспективи подальшого вивчення і збереження поселень.

Ключові слова: поселення, розвідка, Дністер, трипільська культура, чорноліська культура, скіфський час, черняхівська культура, давньоруські старожитності.

Вступ. Протягом 2009—2014 рр. П. А. Болтанюк (завідувач сектору «Музей старожитностей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, далі — К-ПДІМЗ) та І. О. Старенький провели ряд розвідок на багатошаровому (трипільська й черняхівська культури, давньоруський час) поселенні Кам'янець-Подільський ур. Татариски поблизу с. Смотрич.

2012 р. О. Д. Могілов (ст. н. с. ІА НАН України) та П. А. Болтанюк виконали розвідку на багатошаровому поселенні (ранньотрипільська, трипільська, пізньочорноліська, ранньоскіфська культури, старожитності доби середньовіччя — модерну) на березі Дністра в районі с. Малинівці.

2019 р. дослідження цієї пам'ятки було продовжено експедицією К-ПДІМЗ (автори та П. А. Болтанюк), яка також провела подальшу розвідку вздовж лівого берега р. Дністер до с. Жванець. Що дало змогу обстежити поселення Малинівці ур. Попівський яр, Бабшин, Брага (зруйноване). Всі виявлені знахідки зберіга-

© І. О. СТАРЕНЬКИЙ, Є. Ю. ЛЕВІНЗОН, 2020

ються у фондах К-ПДІМЗ. Мета статті — ввести в обіг нові матеріали та визначити роль вищезгаданих пам'яток у контексті історичного розвитку давнього населення Середньодністровського регіону, звернути увагу наукової спільноти на проблему охорони археологічної спадщини в зоні затоплення Дністровської ГЕС.

Поселення Кам'янець-Подільський ур. Татариски. Пам'ятка займає високе мисовидне плато, обмежене з півночі струмком Дібруха, який відмежовує каньйоном Старий Замок, зі сходу — р. Смотрич, з півдня — безіменним струмком, із заходу — балкою (Стара Хотинська дорога). Поселення розташоване на території с. Смотрич (до 1947 р. — Татариски) Колибаївської ОТГ.

Одним із авторів вже було розглянуто детальну історію вивчення пам'ятки (Левінзон 2019b), зупинимось на найбільш вагомих моментах.

Вперше (за відомими нам на сьогодні даними) старожитності трипільської культури виявлені тут були у 1926 р. художником та краєзнавцем К. І. Кржемінським (загинув 1937 р. в ході сталінських репресій). Разом з учнем художньої школи С. Морозом вони заклали розвідковий шурф на полі, в якому було виявлено кераміку, статуетки, обмазку тощо (Кржемінський 1930, с. 68). Згадує про трипільські старожитності з цієї пам'ятки колега К. І. Кржемінського — відомий подільський історик та археолог Ю. Й. Сіцінський (Сіцінський 1930, с. 37).

Про роботу «ворога народу» К. І. Кржемінського надовго було забуто, подальші розвідкові дослідження на пам'ятці виконувались О. П. Чернишем (1947), М. О. Тихановою (1954), М. С. Борковським, І. С. Винокуром, В. О. Круцом та ін. (Левінзон 2019b, с. 38).

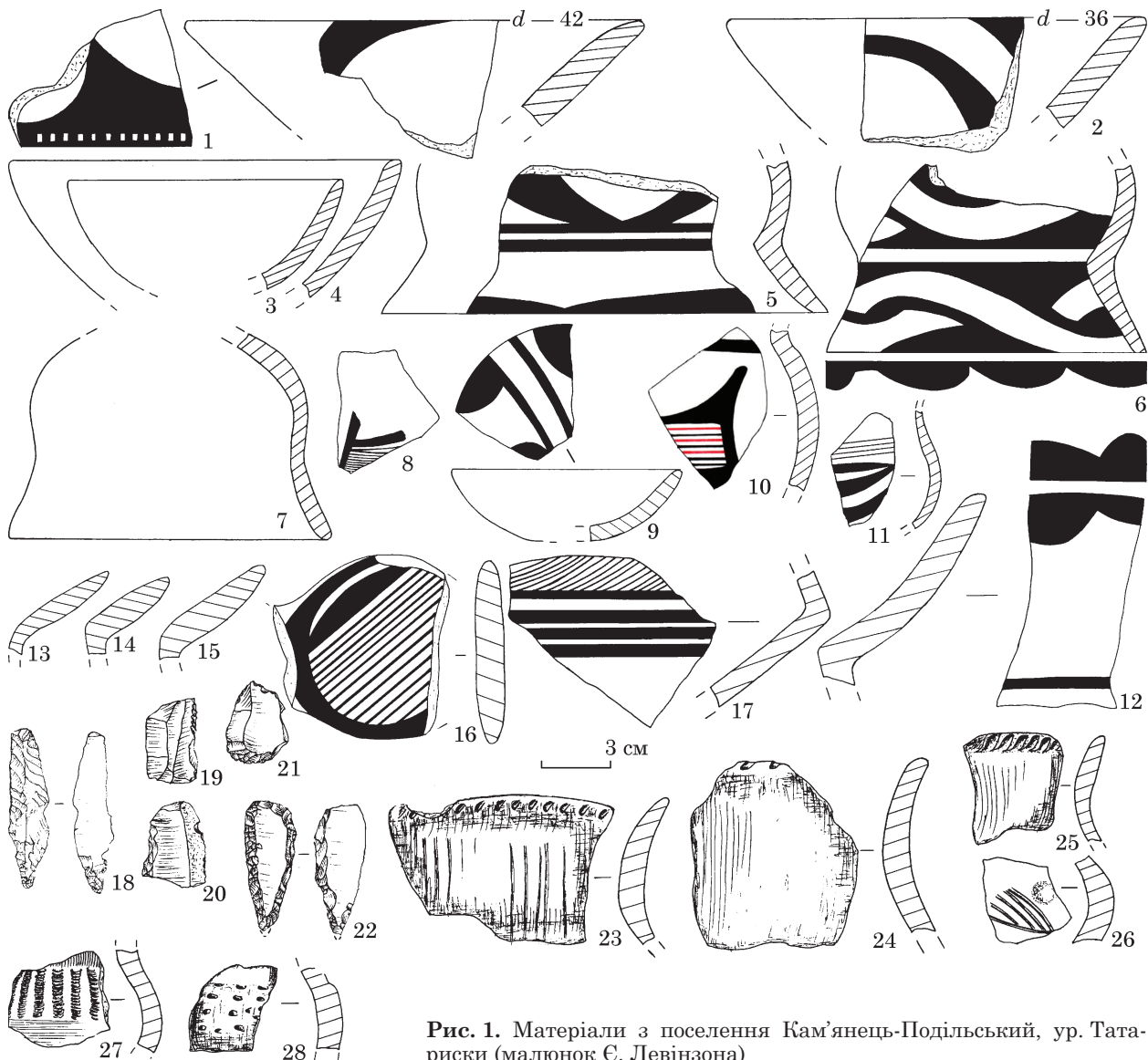

Рис. 1. Матеріали з поселення Кам'янець-Подільський, ур. Татариски (малюнок Є. Левінзона)

2019 р. на пам'ятці було розпочато стаціонарні дослідження Подільської трипільської міжнародної експедиції (керівники: О. В. Дяченко, І. Собков'як-Табак), що започаткувало якісно новий етап у вивченні поселення.

За час розвідок 2009—2014 рр. П. А. Болтанюк та І. О. Старенький виявили велику кількість орнаментованої трипільської кераміки етапу ВІІ. Зупинимось більш детально на описі цих матеріалів.

Виявлена кераміка традиційно поділяється на дві техніко-технологічні категорії: без видимих домішок у тісті з розписом — столова та з варіаціями заглибленого орнаменту і значною домішкою товченої черепашки в тісті — кераміка типу Кукутень С або ж кухонна.

Випал столової кераміки — оксидатійний, розписана вона здебільшого монохромним орнаментом чорною або коричневою фарбою, у вибірці маємо лише 1 фрагмент з біхромним чорно-червоним розписом. Значні домішки у тісті відсутні, здебільшого трапляються вклю-

чення дрібнофракційного піску, зрідка — поодинокі зерна вапняку, жорстви тощо. Велика кількість кераміки має обкатану поверхню, розпис на якій звісно, на жаль, не зберігся. У вибірці ми використали декілька таких фрагментів, які, проте, мають інформативні форми.

Серед столової кераміки представлені наступні категорії посуду. Миски зрізано-сферичної (рис. 1: 3, 4, 9) та, імовірно, зрізано-конічної форм (рис. 1: 1, 2). Розписані миски наступними орнаментальними схемами: з двох сторін негативними овалами та рядом негативних прямокутників зсередини по краю (рис. 1: 1), колами та «кометною» схемою (зовні розпис не зберігся; рис. 1: 9), лише ззовні — дугами (рис. 1: 2) на інших екземплярах розпис не збережено.

Кубок — один фрагмент з монохромним розписом (рис. 1: 11). Через фрагментарність не вдалось визначити форму двох невеликих посудин, розписаних «лицьовими» мотивами (рис. 1: 8, 10), один з фрагментів (рис. 1: 10) розмальований чорною та червоною фарбами.

Вінця амфор та округлотілих посудин мали лійчасту форму, різко відігнуті назовні, розписи не збереглися, проте на інших вінцях з цього ж поселення часто зображали фестони з обидвох сторін, а по шийці — горизонтальну стрічку з декількох ліній (Левінзон 2019а, рис. 1: 15—19).

Кратери мали великі відігнуті назовні вінця, що виходили за максимальний діаметр тулуба, декоровані з двох сторін фестонами та лінією по шийці (рис. 1: 12).

Покришки грушоподібного посуду мали шоломоподібну форму, високі вінця, зрізані або заокруглені (рис. 1: 5—7). Розписані горизонтальними S-подібними дугами з лінозоподібними потовщеннями у середині у два яруси, зсередини по краю декоровані фестонами (рис. 1: 6), схему розпису іншої покритки ідентифікувати важче через її фрагментарність (рис. 1: 5).

Фрагмент великої центральної перемички біноклеподібної посудини має підовальну форму, розписаний з обидвох сторін негативним овалом, заштрихованим тонкими діагональними лініями (рис. 1: 16).

Цікавим є уламок біконічної посудини (рис. 1: 17) та розписом, що є типовим для більш пізнього часу. Можливо, що це випадкова знахідка, яку було занесено ще в трипільські часи із сусіднього поселення в Старому місті (етап СІ). На Татарисках аналогічно зустрічаються дуже поодинокі уламки посуду етапу VI, СІ, чорноліської культури, які, ймовірно, занесли зі Старого замку (Левінзон 2019а) в ході господарської діяльності давніх землеробів. Така ситуація пов'язана зі щільним розташуванням археологічних пам'яток.

Кухонна кераміка репрезентована горщиками з дещо відхиленими назовні вінцями, які декоровані вертикальними розчосами, відбитками кісток, защипами, «гусеничками», палецевими вдавленнями, прокресленим орнаментом тощо (рис. 1: 23—28).

Найбільша кількість аналогів до розписного посуду походить із середньодністровських пам'яток мерешовської групи (за Т. М. Ткачуком): Мошанець (Ткачук, Шевчук 2007), Мерешовка-Четеце III (Сорокин 1983, рис. 3), з пам'ятки попередньої раковецької групи Флорешти V (Тодорова, 1992, с. 67, рис. 4: 7) тощо.

Окрім того, було зібрано невелику колекцію крем'яних знарядь праці (рис. 1: 18—22). Здебільшого вони виготовлені з місцевої дністровської сировини, проте дві проколки (свердла) — з високоякісного чорного кременю (рис. 1: 18, 22).

С. М. Рижов визначив приналежність цієї пам'ятки до I фази петренської групи — сюди дослідник відніс пам'ятки з «несталім керамічним комплексом» (Рижов 2003, с. 142). Т. М. Ткачук зарахував пам'ятку до поперед-

ньої II фази мерешовської групи (Ткачук 2015, с. 54).

Імовірнішим, на наш погляд, все ж виглядає друга думка. На приналежність знахідок до етапу VII вказують двосторонній розпис мисок та кратерів, лійчасті вінця посуду, округлий тулуб кубка, тощо. Проте, межа між пізньомерешовськими та ранньопетренськими комплексами є на сьогодні дещо розмитою через малу кількість опублікованого матеріалу.

Сподіваємось, що подальші дослідження Подільської міжнародної трипільської експедиції дадуть змогу здобути інформативний керамічний комплекс, що певною мірою зможе закрити цю білу пляму.

Також виявлено декілька невеликих фрагментів вінець черняхівського (III—V ст.) та давньоруського (XII—XIII ст.) часів. У зборах археологів минулого століття (поки що неопубліковані) категорія цих знахідок була набагато чисельнішою, можливо, що багаторічна оранка знищила верхні (над трипільським) шари.

Поселення Малинівці розташоване на території однойменного села, у прибережній зоні Дністра активно руйнується його водами.

Пам'ятку відкрив у 1975 р. Гринчуцький загін Дністровської давньоруської новобудної експедиції ІА АН УРСР під керівництвом С. П. Пачкової (Пачкова та ін. 1976, с. 375), зокрема на території села було виявлено трипільські, черняхівські та давньоруські старожитності.

2003 р. в околицях села експедиція Кам'янець-Подільського державного університету (нині — К-ПНУ ім. І. Огієнка) під керівництвом А. Ф. Гуцала досліджувала кургани пізньочорноліського та ранньоскіфського часу, водночас було виконано і розвідки в околицях села. Так, по берегу Дністра було простежено виходи ранньотрипільських, середньотрипільських, пізньочорноліських, ранньоскіфських, черняхівських та давньоруських старожитностей (Гуцал та ін. 2004, арк. 16—17; мал. 1).

2008 р. у зсуві берега Дністра, на глибині 1,2 м від сучасної поверхні випадково було виявлено трипільську розмальовану миску та горщик (округлотілу посудину — *Є. Л.*). В останньому знаходилися тринадцять антропоморфних статуєток. Дев'ять з них були цілими або майже цілими. Серед них був і кремінний наконечник дротика (Шманько 2008, с. 368).

2012 р. О. Д. Могилів і П. А. Болтанюк провели розвідку на поселенні і збрали велику кількість різночасового матеріалу, також залученого до цієї статті.

2019 р. експедиція К-ПДІМЗ провела детальніше обстеження пам'ятки. Визначено таке: виходи підйомного матеріалу тягнуться по березі Дністра від устя струмка на північній околиці села і далі, поступово скорочуючись, до устя наступного струмка на південній околиці села. Достовірно розміри пам'ятки можна буде

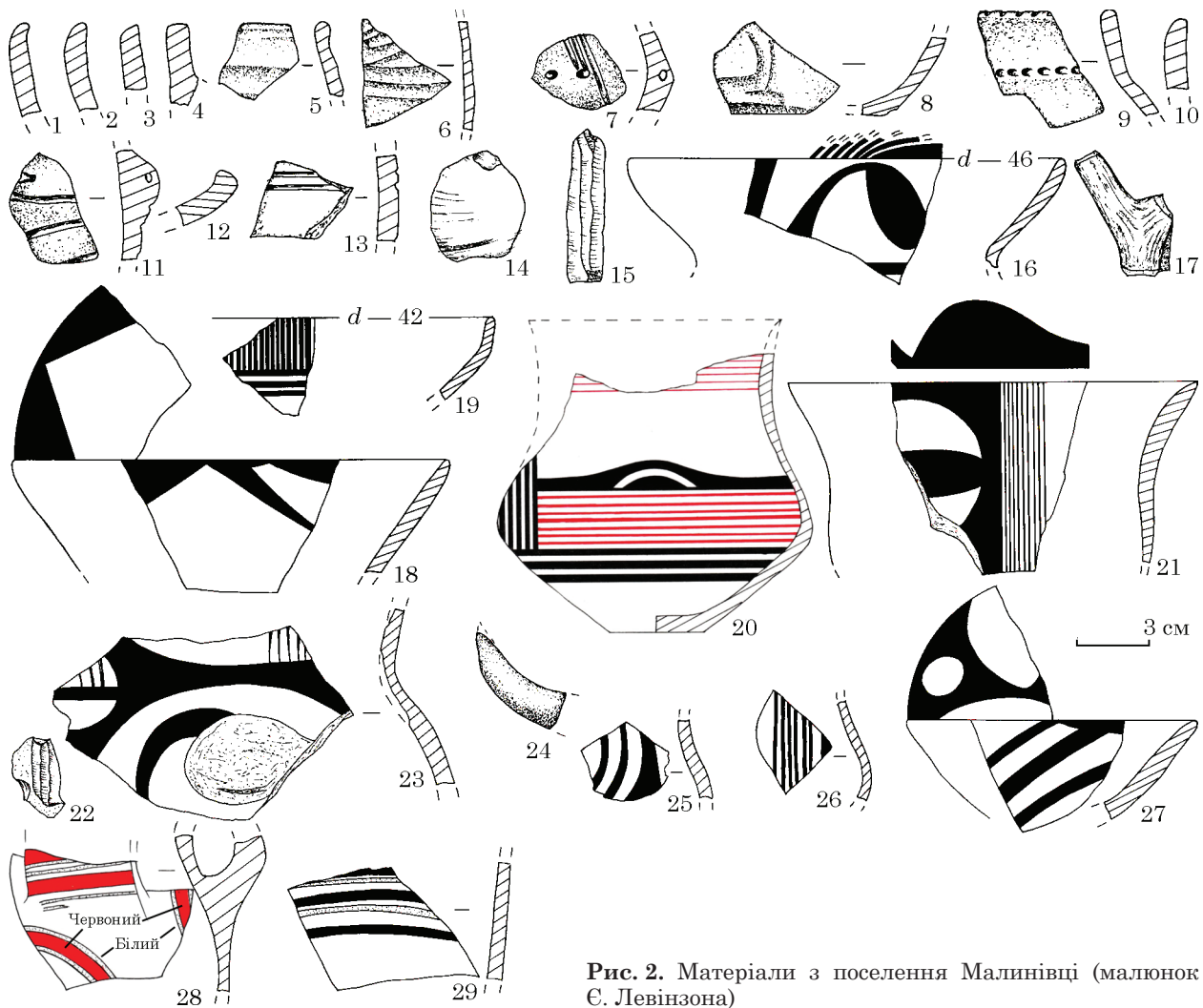

Рис. 2. Матеріали з поселення Малинівці (малюнок Є. Левінзона)

визначити лише при проведенні детальніших досліджень, хоча б шурфування.

У зрізі Дністра у північній частині пам'ятки було простежено виходи трипільської обмазки, зокрема і однієї площадки, що залягала на глибині близько 0,25 м, товщина залягання обмазки приблизно 0,1 м.

Далі було виявлено три поруч розташовані ями, відстань між ними складала 1,5—1,8 м, яма 1 була глибиною 1,6 м від сучасної поверхні, шириною 1,6 м; яма 2: глибина й діаметр — 1,7 м; яма 3: глибина й діаметр — 1,8 м. Культурний шар насичений артефактами трипільської культури та РЗВ. Також зафіксовано було давньоруський заглиблений об'єкт.

Проаналізуємо матеріали кожної хронологічної верстви.

Ранньотрипільські знахідки (рис. 2: 1—15) були виявлені 2012 р. О. Д. Могилівим та П. А. Болтанюком, розвідкою 2019 р. артефактів Трипільля А зафіксовано не було.

Серед кераміки виокремлюється три групи: кухонна (рис. 2: 1, 2, 10—12), з шерехатою або недбало заглаженою поверхнею з домішкою шамоту, інколи товченої черепашки тощо. Столова (рис. 2: 5—8) здебільшого світлого кольору,

декорована канелюрами та заглибленим орнаментом. Третя група — декорована заглибленим орнаментом та з шамотом у тісті (рис. 2: 3, 4, 10—13) сірого та світлого кольору.

На жаль, зовсім невелика збірка не дає змоги точно визначити відносну хронологію, проте попередньо місцезнаходження можна продатувати в межах початку Трипільля АП / Прекукутень III — 4 ступінь за періодизацією К. К. Черниш (1982, с. 175, табл. 10). До синхронних пам'яток, імовірно, слід відносити неподалік розташовану Брагу (Борисковський 1950 с. 120—122; Збеневич 1989).

Більш репрезентативною є вибірка матеріалів середнього трипільля етапу ВІІ. Кераміка традиційно ділиться на 2 категорії, в цьому сенсі вона не відрізняється від вищеопи-саної з поселення Татариски, проте вона краще збережена. Серед розпису столового посуду переважає монохромний розпис чорною фарбою та її відтінками, проте, значний відсоток складає і біхромний: чорно-червоний (рис. 2: 20), чорно-білий (рис. 2: 29) та червоно-білий (2: 28), де червона (у першому випадку) та біла фарби відіграють допоміжну роль. Біхромним розписом чорною та коричневою фарбами (тут,

імовірно, також мається на увазі червона — Є. Л.) було орнаментовано і посуд з ритуального скарбу (Шманько 2008, с. 370).

Серед мисок вирізняється один великий фрагмент (рис. 2: 18), за формою — миска зрізано-конічна, розписана з обидвох сторін чорною фарбою. Невелика зрізано-сферична мисочка розписана зсередини негативним овалами, а ззовні — дугоподібними лініями (рис. 2: 27). Ще одна миска — циліндро-конічна, з розписом лише зовні, у вигляді рядів вертикальних ліній та горизонтальних ліній під ними (рис. 2: 19). Інші виявлені невеликі уламки мисок були розписані так само.

Репрезентативнішою є зрізано-конічна миска з публікації О. Шманька, вона розписана зсередини чотирма великими негативними колами, в оточенні менших, поверх розпису було нанесено червоні стрічки у вигляді хреста, що до зовнішнього розпису, то графічно він не зображений, автор зазначає про чотири червоні крапочки (Шманько 2008, с. 370; рис. 2: 1).

Кубки представлені двома невеликими тонкостінними фрагментами з монохромним розписом (рис. 2: 25, 26). Гарно збереженою є кубкоподібна посудина з біхромним чорно-червоним метонним орнаментом, всередині метопи зображено «горбики», вище та нижче від яких — ряди червоних тонких ліній.

Кратери поділяються на два типи. Перший — з плавно виступаючими назовні невиділеними вінцями, до цього типу відносяться два кратери. Один з них розмальований зовні схемою у вигляді горизонтального лінзоподібного овалу (або «зірки» з чотирьох лінзоподібних овалів, що менш імовірно), а зсередини — фестонами (рис. 2: 21). Інший кратер, імовірно, містить частину розпису «лицьового» мотиву (рис. 2: 23).

Другий тип кратерів — з великими сильно відігнутими назовні вінцями, представлений одним фрагментом з «лицевим» мотивом зовні та багаторядовим фестонем зсередини (рис. 2: 16).

Слід також звернути увагу на округлотілу посудину з ритуального скарбу. Вона має лійчасті вінця, вертикальні провусини на тулубі, розписана метопно-тангентною схемою у біхромному чорно-червоному виконанні (Шманько 2008, с. 370, рис. 2: 2)

Також виявлено фрагмент зооморфної статуетки — ріг бовина (рис. 2: 24).

Знаряддя праці представлені декількома крем'яними виробами (рис. 2: 14, 15, 22) та обпиляним з трьох сторін рогом оленя (рис. 2: 17), аналогі такому виробу виявлено було в Більчі-Золотому (Kadrow 2013, s. 306, tabl. 196). Подібні за формою вироби з доби палеоліту інтерпретуються як молоточкоподібні знаряддя (Борзьяк, Коваленко 1992, с. 22, рис. 6: 12).

Аналіз керамічного комплексу, дозволяє зробити попередні висновки, щодо відносної хронології та локальної приналежності пам'ятки.

Часте застосування біхромного стилю та червоне хрестоподібне пофарбування поверх розпису на мисці з ритуального скарбу дають змогу говорити про те, що поселення Малинівці (другий горизонт) відноситься до I фази шипинецької групи (Ткачук 2002).

Водночас є і риси, які вказують на вплив II фази мерешовської групи, такі як двосторонній розпис кратерів та наявність на них «лицьових» розписів (Ткачук 2015, с. 55), що можливо, вказує на контактну шипинецько-мерешовську зону кінця етапу VIІ (Ткачук 2015).

Таким чином, попередньо можемо говорити про синхронізацію поселення з наступними пам'ятками: Незвисько III (Ткачук 2019), Голосків (Ткачук 2015, с. 55), Збручанське (Сохацький 2006).

Не менш яскраво представлено добу РЗВ. На поверхні дністровського берега та у зрізі було виявлено велику кількість кераміки пізньочорноліського та ранньоскіфського часу (рис. 3: 1—22). Весь посуд ліпний, випал нерівномірний (коричневого, сірого, чорного кольорів), тісто здебільшого містить значну домішку шамоту, піску, жорстви тощо.

Посуд представлений наступними категоріями: горщики (рис. 3: 12—16, 18—22), за формою більшість — тюльпаноподібні, декоровані під вінцем або по тулубу розчленованими валиками, часто з проколами. Мають коричневолощену або шерехату поверхню. Трапляються фрагменти стінок з опуклими наліпами (рис. 3: 22).

Миски — великі посудини, здебільшого чорнолощені або коричневого кольору із загнутими досередини вінцями (рис. 3: 1—7), трапляються з наліпами зовні (рис. 3: 2), та товстостінні глибокі посудини з округлими стінками (рис. 3: 11).

Черпаки — невеликі сіро- та чорнолощені посудини округлої форми (рис. 3: 8, 9) з петельчатими ручками (рис. 3: 10).

Вирізняється фрагмент чорної зовні тонкостінної посудини з геометричним врізним орнаментом (рис. 3: 17).

Наявність в кераміці двох типів горщиків: з валиками під вінцями та валиками по тулубу, ймовірно, вказує на перехідний етап пам'ятки від пізньочорноліського до ранньоскіфського часу. Аналогічну відносну хронологію мали і розкопані в околицях села кургани (Гуцал та ін. 2004).

Велика кількість аналогів до виявленого посуду походить з різних пунктів на Середньому Дністрі, наприклад, Теремці (Могилов 2011), Зіньківці, Рудковецьке городище тощо (Могилов, Нечитайло 2016).

Давньоруські знахідки представлені уламками горщиків XII — першої половини XIII ст. (рис. 3: 51—53) — тип V за типологією М. В. Малевської-Малевиц (2005, с. 43, рис. 17).

Також виявлено фрагмент вінця горщика XV ст. (рис. 3: 54) та вінця горщиків, макітри та люльку XVII—XVIII ст. (рис. 3: 55—58).

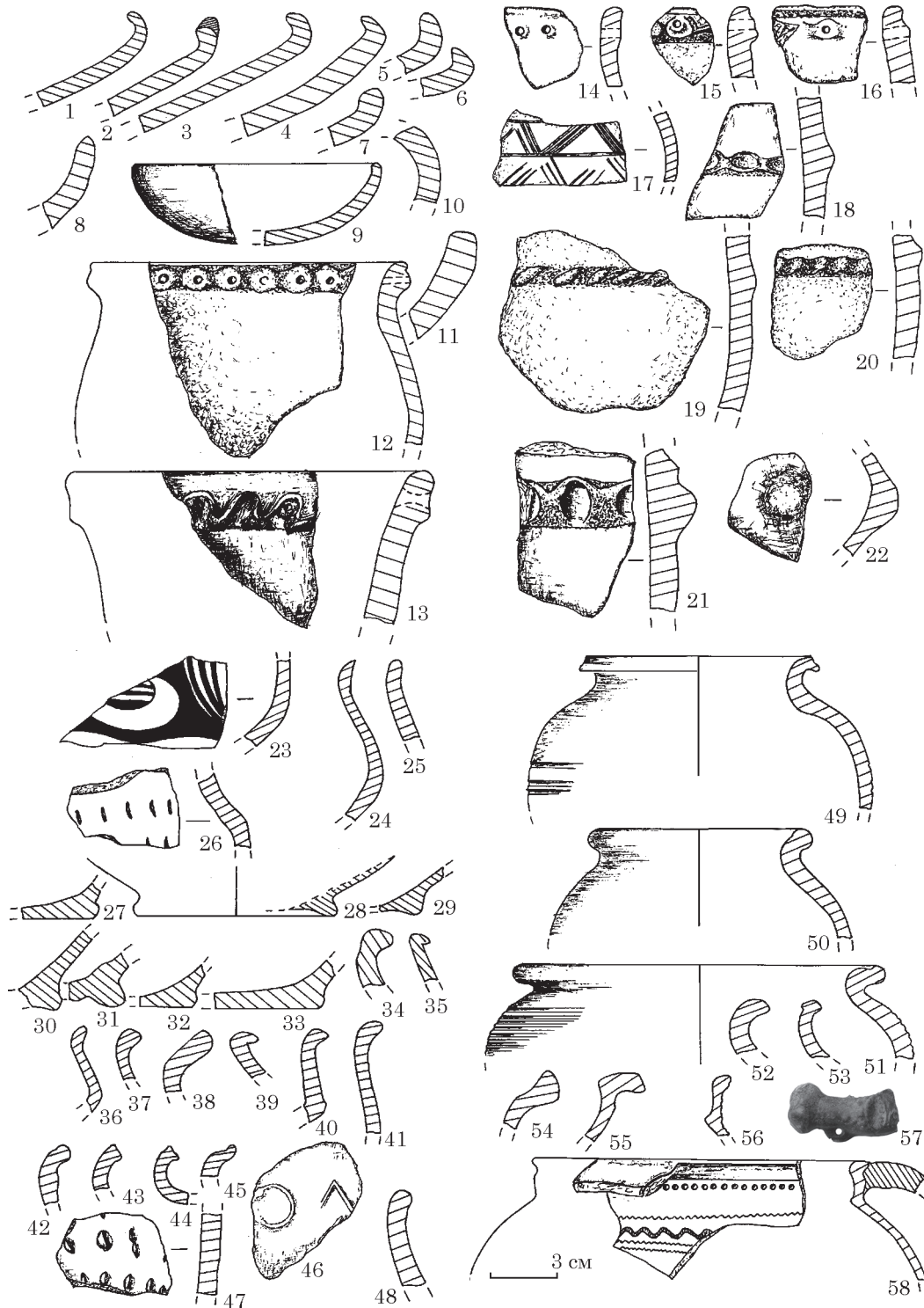

Рис. 3. Матеріали з поселень Малинівці, Малинівці ур., Попівський яр, Бабшин (малюнок Є. Левінзона)

Поселення Малинівці ур. Попівський яр відкрите розвідками 1968—1969 рр. А. Ф. Гуцала: «пам'ятка розташована за 800 м від південної околиці села, на березі Дністра висотою до 30 м між урочищем Попівський яр і колгоспним садом» (Гуцал 1979, с. 72). Подальшими розвідками Кам'янець-Подільського університету було виявлено, що пам'ятку також розмиває і у прибережній зоні за 1,5 км на південь від

села, виявлено було ранньоскіфські матеріали (щоправда цього разу його зараховано до с. Гринчук; Гуцал та ін. 2004, арк. 17, мал. 1).

Експедицією К-ПДІМЗ було обстежено пам'ятку і виявлено артефакти різних епох. Найдавнішими є поодинокі знахідки кухонної кераміки раннього Трипільля (рис. 3: 25, 26), фрагменти стінки з монохромним розписом та опуклобокого кубка (рис. 3: 23, 24).

На відміну від попередніх досліджень Кам'янець-Подільського університету, знахідок РЗВ майже не було виявлено, за винятком фрагментів стінок посуду та унікального чорнолощеного черпака пізнього етапу чорноліської культури (IX—VIII ст. до н. е.), в оздобленні якого прослідковуються впливи фракійського гальштату (рис. 4). Посудина має опуклий тубуб, петельчасту ручку, плавно відігнуті назовні вінця та звужену придонну частину. Декорований він наліпами по тубубу.

Чисельними є знахідки черняхівської культури (III—V ст.). Кераміка ділиться на столову, серед якої є фрагменти мисок та ваз на кільцевих піддонах і кубків (рис. 3: 28—30, 35—37, 39—41) та кухонну: фрагменти горщиків (рис. 3: 27, 30, 31, 33, 34, 38; Магомедов 2002).

Давньоруська кераміка репрезентована фрагментами вінець горщиків (рис. 3: 42—45, 49, 50), що відносяться до типів V, VI, VIII, IX за типологією М. В. Малевської-Малевич (2005, с. 43, рис. 17) і можуть бути датовані в межах першої половини XII — другої половини XIII ст. Цікавою знахідкою є також фрагмент таврованого денця (рис. 3: 46), що належить до групи Ж (поодинокі екземпляри; Гупало 1985, с. 240, рис. 7).

Поселення Бабшин знаходиться навпроти с. Анадоли, на північний захід від однойменного села, на похилому схилі першої тераси Дністра. Відкрив його П. І. Борисковський під час розвідок 1946—1948 рр (1950, с. 122). Подальші дослідження провела 1969 р. Середньодністровська експедиція ІА АН УРСР, обстежене воно також у 1970 та 1978 рр. Тоді дослідники виявили залишки двох зруйнованих ранньотрипільських площадок та землянки (Збеневич 1989, с. 201).

Експедиція К-ПДІМЗ (учасники: П. А. Болтанюк, Є. Ю. Левінзон) 2019 р. обстежила стан пам'ятки. У зрізі Дністра на глибині 0,7—1 м було зафіксовано велику кількість дрібної обмазки, кісток тварин (зокрема щелепу кабана) та поодинокі фрагменти ранньотрипільської й черняхівської кераміки. Зокрема було виявлено 2 фрагменти кухонної кераміки етапу А, один з яких декорований суцільними заціпами (рис. 3: 47, 48). Верхня ділянка пам'ятки сильно заросла деревами, що унеможливило подальші дослідження.

Поселення Брага знаходиться на південний схід від села, на першій терасі Дністра. Пам'ятку відкрив М. Я. Рудинський у 1930-ті рр. (Збеневич 1989), надалі її обстежив П. І. Борисковський (1950, с. 120—122), а В. Г. Збеневич пізніше вже зафіксував факт руйнації пам'ятки (1989, с. 203).

Рис. 4. Черпак з поселення Малинівці ур., Попівський яр (фото — К-ПДІМЗ)

2019 р. експедиція К-ПДІМЗ обстежила цю місцевість і підтвердила свідчення В. Г. Збеневича: пам'ятку було зруйновано земляними роботами. Лише в декількох місцях залишилися невеликі ділянки культурного шару, з якого походять декілька дрібних фрагментів стінок ранньотрипільського посуду та черняхівської культури.

Висновки. Таким чином, висвітлені вище матеріали є невеликим доповненням до масиву знань про історичний розвиток давнього населення регіону Середнього Дністра. Пам'ятки розташовані безпосередньо на лівому березі Дністра перебувають під загрозою руйнації — з часом буде втрачено неоціненну інформацію з нашої минувшини. Подальші дослідження на вищезгаданих поселеннях (особливо Малинівці та Малинівці ур. Попівський яр) вважаємо перспективними та нагальними.

Подяки. Автори висловлюють щире подяку О. Д. Могилову (ІА НАН України) та П. А. Болтанюку (К-ПДІМЗ) за можливість ознайомитись з матеріалами їх розвідок на поселенні Малинівці. Також автори щиро вдячні А. Ф. Гуцалу (К-ПНУ ім. І. Огієнка), В. А. Гуцалу (К-ПНУ ім. І. Огієнка), А. Л. Донець, О. В. Дяченку (ІА НАН України), В. В. Ільчишину (ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України) О. Д. Могилову (ІА НАН України), Д. О. Паровому (К-ПНУ ім. І. Огієнка), Н.-М. О. Рибчинському (ЛНУ ім. І. Франка), І. Собков'як-Табаці (Університет Адама Міцкевича, Познань), Т. М. Ткачуку (Національний заповідник «Давній Галич») за допомогу та надані консультації під час проведення досліджень та написання статті.

ЛІТЕРАТУРА

Борзияк, И. А., Коваленко, С. И. 1992. Исследование слоя 3В многослойной палеолитической стоянки Косоуцы на Среднем Днестре. *Археологические исследования в Молдавии 1986*, с. 3-26.

Борисковский, П. И. 1950. Некоторые дополнения к археологической карте Среднего Приднестровья. *Археология*, 4, с. 117-131.

Гупало, В. Д. 1985. Гончарные клейма Прикарпаття и Западной Волины (опыт систематизации). *Советская археология*, 4, с. 236-242.

Гуцал, А. Ф. 1979. Нові пам'ятки раннього залізного віку в Середньому Подністров'ї: (розвідки 1968—1969 рр.). *Археология*, 31, с. 65-75.

Гуцал, А. Ф., Гуцал В. А., Мегей В. П., Могилов О. Д., 2004. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля с. Малинівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 2003 р.* НА НДЛА К-ПНУ.

Збенович, В. Г. 1989. *Ранний этап трипольской культуры на территории Украины*. Киев: Наукова думка.

Кржемінський, К. 1930. Пам'ятки трипільської культури біля м. Кам'янець-Подільського. *Хроніка археології та мистецтва*, 1, с. 68.

Малевская-Малевич, М. В. 2005. *Керамика западнорусских городов X—XIII вв.* Санкт-Петербург: Нестор-История.

Левінзон, Є. 2019а. Збори І. С. Винокура з поселення Татариски. В: Гуцал, А. Ф. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи*. Кам'янець-Подільський: Сисин Я. І., с. 73-84.

Левінзон, Є. 2019б. Штрихи до археологічної карти околиць Кам'янець-Подільського (пам'ятки Кукутень-Трипільля). *Археологія і Фортифікація України*, с. 37-44.

Магомедов, Б. В. 2002. Кераміка племен черняхівської культури. В: *Давня кераміка України: археологічні джерела та реконструкції*. Київ: ІА НАН України. с. 193-201, рис. 1-16.

Могилов, О. Д. 2011. Теремці — поселення доскіфського часу на Середньому Дністрі. *Археологія і Фортифікація України*, с. 23-31.

Могилов, О., Нечитайло, П. 2016. Археологічні розвідки на поселеннях раннього залізного віку в Середньому Подністров'ї. *Археологія і Фортифікація України*, с. 55-66.

Пачкова, С. П., Петрошенко, В. А., Яковенко, Э. В. 1976. Работы на Среднем Днестре. *Археологические открытия 1975*, с. 374-375.

Рижов, С. М. 2003. Трипільські пам'ятки петренської локальної групи Поділля. В: Корвін-Піотровський, О. Г., Круц, В. О., Рижов, С. М. (ред.). *Трипільські поселення-гіганти*. Київ: Корвін Пресс, с. 140-145.

Сіцинський, Ю. 1930. Матеріали до археології Західного Поділля. *Записки Всеукраїнського археологічного комітету*, 1, с. 25-44.

Сорокин, В. Я. 1983. Раскопки многослойного поселения Мерешовка-Четэуе в 1980 г. *Археологические исследования в Молдавии 1979—1980*. с. 102-111.

Сохацький, М. 2006. Дослідження поселення Збручанське на Борщівщині. *Літопис Борщівщини*, 11, с. 3-7.

Ткачук, Т. 2002. Фази розвитку та відносна хронологія шипинецької групи археологічних пам'яток. *Записки НТШ, ССХLIV*, с. 89-114.

Ткачук, Т., Шевчук, Б. 2007. Трипільське поселення Мошанець і деякі проблеми етапу ВІІ. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 10, с. 14-40.

Ткачук, Т. 2015. Контактна зона локальних груп трипільської культури етапів ВІІ і СІ на Поділлі. *Археологія і Фортифікація України*, с. 52-57.

Ткачук, Т. 2019. Мальований посуд поселення Незвисько ІІІ етапу ВІІ трипільської культури. *Археологія і Фортифікація України*, с. 24-30.

Тодорова, Т. Д. 1992. Результаты исследований на поселении Флорешты V. *Археологические исследования в Молдавии 1986*, с. 58-72.

Черныш, Е. К., Массон В. М. 1982. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии. В: Массон, В. М., Мерперт, Н. Я. (ред.). *Энеолит СССР*. Москва: Наука, с. 165-319.

Шманько, О. 2008. Випадкова знахідка ритуального скарбу трипільської культури з території Середнього Подністров'я. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 12, с. 368-374.

Kadrow, S. (ed.) 2013. *Bilcze Zlote materialy kultury trypolskiej ze stanowisk werteba i ogyrd*. Kraków.

REFERENCES

Borziyak, I. A., Kovalenko, S. I. 1992. Issledovaniya sloya 3B mnogoslnoy paleolicheskoy stoyanki Kosoucy na Srednem Dnestre. *Arkheologicheskie issledovaniya v Moldavii 1986*, p. 3-26.

Boriskovskij, P. I. 1950. Nekotorye dopolneniya k arkheologicheskoy karte Srednego Pridnestrovya. *Arkheologia*, 4, p. 117-131.

Gupalo, V. D. 1985. Goncharnye klejma Prikarpatya i Zapadnoj Volyni (opyt sistematizacii). *Sovetskaya arkheologia*, 4, p. 236-242.

Hutsal, A. F. 1979. Novi pamiatky rannoho zaliznoho viku v Serednomu Podnistrov'ji: (rozvidky 1968—1969 rr.). *Arkheologia*, 31, p. 65-75.

Hutsal, A. F., Hutsal V. A., Mehei V. P., Mohylov O. D., 2004. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia s. Malynivtsi Kamianets-Podilskoho r-nu Khmelnytskoi obl. 2003 r.* NA NDLA K-PNU.

Zbenovich, V. G. 1989. *Rannij etap tripolskoi kul'tury na territorii Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka.

Krzheminskiy, K. 1930. Pamiatky trypilskoi kultury bilia m. Kamiantsia-Podilskoho. *Khronika arkheolohii ta mystetstva*, 1, p. 68.

Malevskaia-Malevich, M. V. 2005. *Keramika zapadnorusskikh gorodov X—XIII vv.* Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya.

Levinzon, Ye. 2019a. Zbory I. S. Vynokura z poselennia Tatarsky. In: Hutsal, A. F. (ed.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini: zdobutky i perspektivy*. Kamianets-Podilskiy: Sysyn Ya. I., p. 73-84.

Levinzon, Ye. 2019b. Shtrykhy do arkheolohichnoi karty okolys Kamiantsia-Podilskoho (pamiatky Kukuten-Trypilla). *Arkheologia i Fortyfikatsiia Ukrainy*, p. 37-44.

Mahomedov, B. V. 2002. Keramika plemen cherniakhivskoi kultury. In: *Davnja keramika Ukrainy: arkheolohichni dzherela ta rekonstruksii*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, p. 193-201, fig. 1-16.

Mohylov, O. D. 2011. Teremtsi — poselennia doskifskoho chasu na Serednomu Dnistri. *Arkheologia i Fortyfikatsiia Ukrainy*, p. 23-31.

Mohylov, O., Nechytailo, P. 2016. Arkheolohichni rozvidky na poselenniakh rannoho zaliznoho viku v Serednomu Podnistrov'ji. *Arkheologia i Fortyfikatsiia Ukrainy*, p. 55-66.

Pachkova, S. P., Petrosenko, V. A., Yakovenko, E. V. 1976. Raboty' na Srednem Dnestre. *Arkheologicheskie otkrytiya 1975*, p. 374-375.

Ryzhov, S. M. 2003. Trypilski pamiatky petrenskoi lokalnoi hrupy Podillia. In: Korvin-Piotrovskiy, O. H., Kruts, V. O., Ryzhov, S. M. (ed.). *Trypilski poselennia-hianty*. Kyiv: Korvin Press, p. 140-145.

Sitsynskiy, Yu. 1930. Materialy do arkheolohii Zakhidnoho Podillia. *Zapysky VUAK*, 1, p. 25-44.

Sorokin, V. Ya. 1983. Raskopki mnogoslojnego poseleniya Mereshovka-Cheteczue v 1980 g. *Arkheologicheskie issledovaniya v Moldavii 1979—1980*, p. 102-111.

Sokhatskyi, M. 2006. Doslidzhennia poselennia Zbruchanske na Borshchivshchyni. *Litopys Borshchivshchyny*, 11, p. 3-7.

Tkachuk, T. 2002. Fazy rozvytku ta vidnosna khronolohiia shypynetskoï hrupy arkheolohichnykh pamiatok. *Zapysky NTSh*, CCXLIV, p. 89-114.

Tkachuk, T., Shevchuk, B. 2007. Trypilske poselennia Moshanets i deiaki problemy etapu BII. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 10, p. 14-40.

Tkachuk, T. 2015. Kontaktna zona lokalnykh hrup trypilskoï kultury etapiv BII i CI na Podilli. *Arkheologia i Fortyfikatsiia Ukrainy*, p. 52-57.

Tkachuk, T. 2019. Malovanyi posud poselennia Nezvysko III etapu BII trypilskoï kultury. *Arkheologia i Fortyfikatsiia Ukrainy*, p. 24-30.

Todorova, T. D. 1992. Rezul'taty' issledovaniy na posele-nii Floreshty V. *Arkheologicheskie issledovaniya v Moldavii 1986*, p. 58-72.

Chernysh, E. K., Masson V. M. 1982. Eneolit Pravoberezhnoy Ukrainy i Moldavii. In: Masson V. M., Merpert N. Ya. (ed.). *Eneolit SSSR*. Moskva: Nauka. p. 165-319.

Shmanko, O. 2008. Vypadkova znakhidka rytualnoho skarbu trypilskoï kultury z terytorii Serednoho Podnistrovia. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 12, p. 368-374.

Kadrow, S. (ed.). 2013. *Bilcze Zlote materialy kultury try-polskiej ze stanowisk werteba i ogród*. Kraków.

I. O. Starenkyi, Ye. Yu. Levinzon

THE RESEARCHS IN THE MIDDLE DNIESTER BASIN IN 2009—2019

The paper deals with the course of exploration of the multilayered archaeological sites of the Middle Dniester within the Kamianets-Podilskyi district of Khmelnytskyi region.

During 2009—2014 P. Boltaniuk (Head of the «Museum of Antiquities» sector of the Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve, hereinafter — K-PSHMR) and I. Starenkyi made a number of explorations on the multilayered site Kamianets-Podilskyi, Tatarsky (Trypillia culture, Chernyakhiv culture, Kievan Rus age) near the Smotrych village.

In 2012 O. Mohylov (Senior Research Fellow, IA NAS of Ukraine) and P. Boltaniuk have explored the multilayered site Malynivtsi on the left bank of the Dniester (Early and Middle Trypillia, Late Chornolis, Early Scythian culture, antiquities of the Middle Ages — Modern age).

In 2019 the study of this site was continued by the expedition of the K-PSHMR (authors and P. Boltaniuk) which also made further exploration along the left bank of the Dniester River to the Zhvanets village which permits to survey the sites Malynivtsi, Popivskyi Yar (Trypillia, Early Iron Age, Chernyakhiv, Kievan Rus antiquities), Babshyn (Trypillia A, Chernyakhiv culture), Braga (destroyed).

The authors' main focus was on the analysis of Middle Trypillia findings from the Kamianets-Podilskyi, Tatarsky and Malynivtsi sites of the BII stage. Firstly the characteristic ornamental features of the pottery were identified. The mapping of the site to the second phase of the Mereshovka local-chronological group was justified.

Concerning the settlement of Malynivtsi the analysis of the pottery complex made it possible to trace the main features of the first phase of the Shypynetsi group and the influences of the Mereshovka ornamental traditions. As a result we managed to attribute the site to the Shypynetsi-Mereshovka contact area.

The history of the study of these monuments is described, the materials obtained are analyzed, the attention is paid to the problems and prospects of studying and preserving the monuments.

Keywords: site, survey, cultural layer, Dniester river, Trypillia culture, Chornolis culture, Scythian time, Chernyakhiv culture, Kievan Rus antiquities.

Одержано 16.04.2020

ЛЕВІНЗОН Євгеній Юрійович, студент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна.

LEVINZON Yevhenii, student, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Tatarska str., 14, Kamianets-Podilskyi, 32300, Ukraine. ORCID: 0000-0003-4356-0430, e-mail: ljenya98@gmail.com.

СТАРЕНЬКИЙ Ігор Олександрович, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, вул. Іоанно-Предтеченська, 2, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна.

STARENKYI Ihor, PhD, Leading Researcher, Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve, Ioanno-Predtechenska str., 2, Kamianets-Podilskyi, 32300, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-7676-4128, e-mail: starenkiy_igor@ukr.net.